

ILLYUSTRATIV MATERIALLAR ASOSIDA YOZMA NUTQ O'STIRISH

Otepbergenova Zulfiya

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU talabasi

otepbergenovazulfiya05@gmail.com

Annotatsiya:

Ushbu maqolada illyustrativ materiallar asosida o'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish, fikrlarni mantiqiy va izchil bayon etish ko'nikmalarini shakllantirish hamda takomillashtirish imkoniyatlari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: *ona tili, yozma nutq ko'nikmasi, infografika, metod.*

Yozma nutq tilning to'rtta asosiy ko'nikmalaridan biri bo'lib, u juda murakkab va o'rganish jihatidan qiyin jarayon hisoblanadi. Yozish – bu ma'lum bir g'oya yoki xabarni qog'ozga yoki boshqa yuzaga yozma shaklda ifodalash usulidir. U muayyan yuzaga belgilar tushirish harakati sifatida ham qaraladi.

Aniqroq qilib aytganda, yozma nutq til ifodasining bir turi bo'lib, u muayyan belgilar tizimi orqali shakllanadi. Bu belgilar o'ziga xos konvensional (umumqabul qilingan) qiymatga ega bo'lib, ular til birliklarini vizual tarzda ifodalash uchun xizmat qiladi.

Yozma nutq ko'nikmasi murakkab va o'rganish uchun qiyin bo'lgan jarayon hisoblanadi. Uni egallash faqat grammatik qoidalarni bilishni emas, balki yozish qoidalarini ham mukammal o'zlashtirishni talab qiladi. Jumladan, g'oyalarni rivojlantirishda yuqori darajadagi izchillik, ma'lumotlarni to'g'ri tashkil etish, shuningdek, mavzuga mos lug'at va gap tuzilmasini tanlash orqali tegishli uslubni yaratish muhim ahamiyatga ega. [Vanichvasin, 2013].

Yozma nutqni yaratish jarayoni o'zining murakkabligi bilan ajralib turadi, chunki u imlo qoidalari, tinish belgilaridan to'g'ri foydalanish, so'zlarni o'rinli qo'llash hamda yozuv me'yorlariga rioya qilish kabi bir qator muhim tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Shu sababli yozma nutq ko'nikmasini egallash ko'plab o'quvchilar uchun murakkab jarayon hisoblanadi.

Tasviriy materiallar o'quvchilarning tasavvurini boyitadi, o'quv motivatsiyasini oshiradi, tilning kontekstual mazmunini tushunishga yordam beradi va muayyan tushunchalar bilan bog'liq aniq tasavvurlarni shakllantiradi. Shuningdek, ular lug'at boyligini rivojlantirish, muloqot ko'nikmalarini takomillashtirish, gap tuzilishini o'rgatish, yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirish hamda adabiy materiallar yaratishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois, tasviriy materiallardan foydalanish o'quvchilarning yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tasviriy materiallar o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, ularni o'qishga va yozishga undaydi, til kontekstini yaxshiroq anglashga yordam beradi hamda aniq assotsiatsiyalar hosil qiladi. Ko'plab tasviriy materiallar lug'at boyligini oshirish, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, gap tuzilishini o'rganish, yozish

faoliyatini takomillashtirish va adabiy materiallar yaratishda samarali vosita hisoblanadi. Shu jihatdan, tasviriy vositalardan foydalanish o'quvchilarining yozma nutq ko'nikmasini rivojlantirishga sezilarli darajada yordam beradi. Ko'plab o'quvchilar ijodiy yozma nutq ko'nikmasining mohiyatini to'liq anglamaydilar. Natijada yozma nutqda muloqot qilish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yetarli e'tibor qaratilmaydi, aksincha, ingliz tilining grammatik qoidalari va istisnolarini yodlashga ortiqcha urg'u beriladi [Khan, 2011].

O'quvchilarga yozma nutq shunchaki matn yaratish emas, balki diqqatni jamlash, fikrlash, g'oyalarni tasvirlash, rejalashtirish, tartibga solish va tahrirlash kabi murakkab jarayonlarni o'z ichiga oluvchi ko'nikma ekanligi o'rgatilishi lozim. Ushbu jarayonlar orqali matnning mazmuni, tuzilishi, maqsadi va o'quvchilar auditoriyasiga mos keladigan yozma ish yaratiladi. [Halwani, 2017; Haris va boshq., 2022].

Vizual vositalardan foydalanish o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi hamda o'qituvchilarga murakkab g'oyalarni oson va tushunarli tarzda izohlash imkonini beradi. Vizual vositalar sinfda yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirishni rag'batlantiruvchi samarali didaktik vositalardan biri hisoblanadi. Ular ta'lim jarayonini yanada qiziqarli, tushunarli va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Vizual vositalarga xaritalar, jadvallar, radio, proyektorlar, televizor, fotosuratlar, slaydlar, videolar va real obyektlar kiradi. Ushbu vositalar o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi, mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi hamda o'rganish jarayonini yanada real, aniq va jonli qiladi. Shuningdek, vizual vositalar o'quvchilarning faolligini oshiradi va bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi [Shabiralyani va boshq., 2015].

Ko'plab ilmiy tadqiqotlarda ijodiy yozma nutq jarayonida vizual vositalardan foydalanish ishtirokchilarning munosabatlari va natijalariga qanday ta'sir ko'rsatishi tajriba yakunida tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlar ijodiy yozma nutqni rivojlantirishda vizual materiallarning samaradorligini aniqlashga qaratilgan.

Yusnita va Sada o'z tadqiqotlarida o'quvchilarning hisobot matnini ketma-ket rasmlar yordamida sezilarli darajada yaxshilash mumkinligini aniqlaganlar. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'quvchilarning hisobot yozma nutq ko'nikmasini rasmlar ketma-ketligi asosida rivojlantirishdan iborat bo'lgan, chunki o'quvchilar faqat o'qituvchining og'zaki tushuntirishlariga tayangan holda yozish jarayonida g'oya topishda qiyinchilikka duch kelganlar. Tadqiqot amaliy tadqiqot metodiga asoslanib, ikki bosqichda amalga oshirilgan. Unda 10-sinfning 40 nafar o'quvchisi ishtirok etgan. Natijalar har bir bosqichda o'quvchilarning yozma nutq ko'nikmasi bosqichma-bosqich yaxshilanib borganini ko'rsatgan bo'lib, ketma-ket rasmlar texnikasining samarali ekanligini tasdiqlagan.

Shuningdek, Pratiwi tomonidan 11-sinfning 165 nafar o'quvchisi ishtirokida o'tkazilgan tadqiqot natijalari rasmlar asosidagi texnikaning o'quvchilarning yozma nutq ko'nikmasini rivojlantirishda ijobiy ta'sirga ega ekanligini ko'rsatgan.

Yozma nutqni o'qitishda o'qituvchilarning asosiy vazifasi o'quvchilarning ehtiyojlari va o'quv dasturi maqsadlariga muvofiq ravishda ularning yozma nutq ko'nikmasini rivojlantirishga yordam berishdan iboratdir. Bunda o'quvchilarni mavjud darajasidan

yuqoriroq bosqichga olib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish masalasi ta'lim jarayonining eng muhim va markaziy muammolaridan biri hisoblanadi. Shu bois ko'plab o'qituvchilar tadqiqotchi sifatida ham faoliyat yuritib, yozuvchi shaxsni shakllantirish hamda yozma nutq ko'nikmasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganishga intiladilar.

Mazkur yondashuv asosida ushbu ishda o'quvchilarning ehtiyojlari va talablarini hamda ushbu ehtiyojlarning qay darajada qondirilishini tahlil qilishga e'tibor qaratildi. Ona tili yozma nutqini o'qitishda yozishdan oldingi bosqich mashg'ulotlariga alohida urg'u berildi. Tadqiqotlarda ko'rgazmali materiallarga aloqador bir qator muvaffaqiyatli natijalar bor. Masalan, Temizkan va Ünlüoğlu (2017) 8-sinf o'quvchilari o'rtasida eksperimentda vizual materiallar bilan yozma mashg'ulot o'tkazib, vizual ko'makli guruh yozma nutqning til va mazmun jihatidan juda yuqori natija ko'rganini aniqladi. Chicho va Zrary (2021) tekshiruvda esa yozuv mashg'ulotlarida kartinalar, fotosuratlar va videolardan foydalanish o'quvchilarni g'oya ishlab chiqishga undaydi, ularning chuqur tushunishini va ijodiy fikrlashini oshiradi deb ma'lum qilingan.

O'zbekistondagi uslubiy qo'llanmalarda ham shaklli rejalar ko'rsatilgan: "Rasm asosida insho tayyorlashda o'qituvchi o'quvchilar uchun mos rasm tanlaydi, rasmni "o'qiydi", savol-javob va reja tuzadi, so'ng o'quvchilarga matnli insho yozish amaliyoti olib boriladi" tarzda ta'rif etiladi. Masalan, Do'sova (2021) darsligida 3-sinfda "Rasmni diqqat bilan ko'ring, unga oid savollarga javob bering va shu asosda qisqa hikoya yarating" kabi mashqlar mavjud.

Shu manbalar asosida aniqlandiki, tasvirli materiallar yozma nutqni mashq qilishda o'quvchilarga tushunarli g'oyalar, so'z boyligini kengaytirish, ta'sirchanlik berish va yaratuvchanlikka yordam beradi. Masalan, Temizkan va Ünlüoğlu (2017) yilda vizual flashkartalar bilan yozishni mashq qilgan sinalish guruhining natijasida yozuvda qoniqarli javoblar olishlari qayd etildi. Shuningdek, Chicho va Zrary (2021) ta'kidlashicha, "video yoki surat o'quvchini o'z o'ylarini yozishga rag'batlantiradi, talabalar yangi g'oyalarni jalb qiladi va o'z-o'zini mustaqil ravishda ilmiy tasvirlash qobiliyatini oshiradi".

Ko'rgazmali materiallar bo'yicha yozuv mashg'ulotlari kognitiv nazariyalarga ham asoslanadi. Misol uchun, Paivo (1971) ning "ikki kodlash" nazariyasiga ko'ra, tasvir va matn birgalikda eslatmalarni kuchaytiruvchi vositalardir. Rasm yoki infografika kabi vizual elementlar o'quvchi xotirasida matndan alohida sahifalar, tushunchalar ramkasini hosil qiladi. Shunday qilib, o'quvchining diqqati va motivatsiyasi oshadi, ma'lumotlarni qat'iy tashkillashtirish osonlashadi.

Langdon, Fleming kabi tahlilchilar ta'kidlaganidek, vizual materiallar gapirish va yozishdagi qiyinchiliklarni yumshatishga xizmat qiladi: ular o'quvchini mavzuga kiritish, assotsiativ to'liqlikka erishtirish, turli fikrlarni rivojlantirishga yordam beradi. Maslova, Chudina kabi olimlar esa rasmlar materiallar dars tarkibida fikrni taqsimlash va yaratish jarayonini tartibga solib, nutqning mavzuliligini oshirishini qayd etadilar.

Masalan, fotosuratlar va rasmlar talabalarga makonni, vaziyatlarni tasavvur etishga yordam beradi. O'qituvchiga rasm asosida mazmun tuzish uchun savollar berish imkonini

yaratadi. Chizma rasm va komikslar tarixiy yoki badiiy syujetlarni ko'rsatib, o'quvchilarni voqealarni talqin qilishga o'rgatadi.

Infografika va diagrammalar matematik, tarixiy yoki tabiiy-ilmiy ma'lumotlarni vizual tarzda taqdim etadi. O'quvchilar bunday materiallar asosida maqola yoki tavsif yozishi, raqamli jarayonlarni ifodalashi mumkin. Rababah (2025) tadqiqotida o'quvchilarning aql xaritasi (flow chart) yozuv oldidagi tashkiliy vosita sifatida qo'llanilganda ijodiy g'oyalar yangi darajaga ko'tarilgani ma'lum qilingan.

Video va animatsiyalar esa harakatlanuvchi manzara, ovoz va taassurotlarni birgalikda taqdim etadi. Bu ko'p qirrali ta'sir o'tkazib, o'quvchini syujetni tushunish va keyinchalik matn yoki dialog yozishga o'rgatadi

Xulosa qilib aytganda, illyustrativ va vizual materiallar yozma nutqni o'stirishda samarali didaktik vosita hisoblanadi. Ular o'quvchilarning fikrlashini faollashtiradi, mavzuni chuqurroq tushunishga yordam beradi hamda g'oyalarni izchil va mantiqiy ifodalash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Shuningdek, rasmlar, infografika va boshqa ko'rgazmali vositalar o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirib, ijodiy yozish jarayonini yengillashtiradi. Natijada, yozma nutq sifati yaxshilanadi va o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abilock, D. & Williams, C. (2014). Recipe for an infographic. 46–55
2. Smiciklas, M. (2012). The power of infographics: Using pictures to communicate and connect with your audiences.
3. Vanichvasin, P. (2013). Enhancing the quality of learning through the use of infographics as a visual communication tool and learning tool. Cooperation or Competition (135–142)
4. Kromrey, J. D. & Rendina-Gobioff, G. (2006). On knowing what we do not know: an empirical comparison of methods to detect publication bias in meta-analysis. Educational and Psychological Measurement, 66(3), 357– 373
5. Asilova G. Nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish asoslari [Matn]: uslubiy qo'llanma –T.: "Publishing high future" OK nahriyoti, 2024.
6. Hussain I. va boshq., 2023 (ing) [9] Impact of visual aids and pictorial images on creative writing skill of ESL students at secondary level. Int. J. Contemporary Issues
7. Wilson. C, (2000). Practical Aspects of Using Video in the Foreign Language Classroom. TESL Journal, Vol. VI, No. 11, November 2000.
8. Herron, et. al, (1995). Practical Aspects of Using Video in the Foreign Language Classroom. TESL Journal, Vol. VI, No. 11, November 2000.
9. Richard, J.C and Willy. A, Renadya, (2005) Methodology in Language teaching. USA: Cambridge University Press.